

Under strecket

Therese Eriksson: Norrland bortom vildmarksromantik och indignation

Följ SvD

Det hörs ekon från Sara Lidman i debutanten David Väryryns dikter. Kärleken till vidderna och glesheten i Norrbotten får finnas i egen rätt – bortom klichéerna vildmarksromantik och indignationslitteratur.

David Väryryn är poet och diversearbetare bosatt i Gällivare kommun. Foto: Daniel Olausson

”Vadå, kan man inte köpa dumplings i Gällivare? Nej. Det kan man inte göra. Det finns ingen marknad för dumplings i Gällivare.” När poeten David Väryryn intervjuas i SVT:s Babel (22/10 2017) om sitt debutverk, diktsamlingen ”Marken” (Teg Publishing), kan man höra ekot från en annan debutant, det liksom färdas genom tiden. ”Men låt dem hava sina äppelträd och rosor så mycket dem behagar söderut, försent för n’Petrus att fika efter konstigheter”, skriver Sara Lidman i ”Tjärdalen” från 1953, och fortsätter: ”Helst som man har en asp på sin egen gärda och som gräs och kummin luktar godare i Ecksträck än på några aldrig så himmelska ängar.” Väryryn fortsätter också: ”Men det finns andra värden, som är minst lika bra, starka, som möjligheten att /.../ servera dumplings.”

David Väryryns ord, både i intervjun och i ”Marken”, griper tag i mig som en längtan, en som jag, mot bättre vetande, gärna vill förse med prefixet *hem-*. Hemlängtan, till marken. Men, såhär ligger det till: jag har tillbringat kanske två timmar i Gällivare, den tiden fördelade jag mellan hamburgare på Frasses och bilen, i vilken jag slumrade medan mina vänner shoppade loss på Dollarstore. Jag är född och uppvuxen i det nordligaste av Svealand, eller det sydligaste av Norrland, beroende på om man betraktar Dalälven eller länsgränsen som gränsen – ett godt litet mellanland. Och, så hemmastadd jag nu ändå blivit efter närmare ett decennium i norra Västerbotten är det fortfarande nästan 40 mil och fyra timmar i bil härifrån till Gällivare. Med det sagt, det är ofrånkomligen något som sliter och drar i mig efter denna plats där det inte serveras dumplings.

Midnattssol i naturreservatet Dunderberg, Norrbotten. Foto: IBL

Vad kan sägas om "Norrland"? Att förmedla platsens särskildhet, och samtidigt undvika att svara upp mot fördomen, kräver sin varsamhet. Hur undvika att bli en pikant virvel från periferin i den konstanta centrumströmmen? "Hur gestaltar man sitt landskap och dess människor när det enda man har att tillgå är det språk som tidigare använts för att projicera andras föreställningar om det?", frågar litteraturvetaren Anders Öhman retoriskt i sin essä "Det 'egentliga' Norrland" i boken "Brännpunkt Norrland. Perspektiv på en region i förändring" (H:ström). Öhman påtalar hur den litterära Norrlandsskildringen under lång tid kommit att betecknas som antingen "vildmarksromantik" eller "indignationslitteratur"; ett slags trängt antingen-eller där inga riktiga alternativ till dessa poler stått till buds. Öhman inskräpper vikten av att betrakta den norrländska litteraturen med vad han kallar en "dubbel blick": "Man måste förstå hur den, förutom att vilja vara i sin egen rätt och kunna tala om det 'egentliga Norrland', ständigt är beredd att svara mot de föreställningar som finns om de människor och det landskap som utgör de norra landen."

Viljan att skriva sig bortom dikotomin vildmarksromantik och indignationslitteratur är dock inte samma sak som att förneka existensen av det grundmaterial som givit upphov till kategorierna. Vildmarken och vreden finns. I allra högsta grad. "Naturen först. Det är så här uppe", skriver Sara Lidman i sin dagbok i september 1975, när hon just flyttat hem till barndomens Missenträsk för att skriva Jernbaneepoet.

Lidman, som höll det för viktigt att påtala platsens särskildhet, naturens skönhet och brutalitet, är också en författare som ofta förknippas med den så kallade "norrländska indignationslitteraturen". Och vreden löper onekligen som en ilsket bultande röd tråd genom hennes författarskap, som mest tillspetsad i den stora mängd debattinlägg om koloniseringen av Norrland hon författade. "Om detta land skövlas så i grunden redan av den egna statsmakten, vilket ont väntar man sig då av en tänkt fiende?", skriver hon i DN i oktober 1987, under rubriken "Avfolkning – ett brott mot mänskliga rättigheter".

"Den landsbygd som fungerar bäst är den som på ett tydligt sätt förmår leva upp till stadsbornas förväntningar och krav", skriver Po Tidholm i en lakoniskt syrlig paragraf i sin nyligen utkomna bok, "Läget i landet. 89 tankar om periferier, politik och varför landsbygdsfrågan är viktigare än du tror" (Teg Publishing). Här fångas det dilemma som Anders Öhman beskriver ovan; om människors vilja att vara i egen rätt och samtidigt förhålla sig till omvärldens blick på dem och den plats där de lever sina liv. Jag känner igen det, jag med, i den mer eller mindre subtilt skeptiska underton som inte sällan fladdrar i samtal om min bostadsort. Ja, jag har valt att bo i en stad i norra Västerbottens kustland. Ska man behöva försvara sig?

Nya Norrlandsperspektiv: antologin "Brännpunkt Norrland" och Mats Jonssons serieroman serieroman, "Nya Norrland".

I klådan som den frågan ger upphov till, i nötingarna och ledan, är det en befrielse att läsa David Värynen. "Marken" bär på en uppfriskande radikalitet här: den skiter högaktningsfullt i vilka stereotypa bilder av "Norrland" och "norrlänningen" den möjligen reproducerar, eller vilka förväntningar den infriar. Värynen skriver fram sitt "egentliga" Norrbottens inland, i trots mot just sådana föreställningar. Hans diktsamling är ett slags körverk, här sjunger invånarna i Malmfälten, kollektivt som i arvet efter både väckelsen och arbetarrörelsen, sina liv. Poeten själv understryker i Babelintervjun att det är han som fått ner det hela "på papper", men att rösterna – och språket, just den här specifika svenskan – kommer från "gummorna på affärn och gubbarna på bastun".

"Marken" ramas in av en lång lista över förbud och påbud, 613 stycken, en lista vars 34 första punkter inleder diktsamlingen och som sedan sprängs in mellan dikterna boken igenom. Sådär kan det låta:

1. Påbud om att göra rätt för sig.

27. Förbud mot att lägga sig till med later.

86. Förbud mot att lägga över skulden på enstaka personer för att fria en hel bygd.

132. Påbud om att tidigt i livet, under en längre period, isolera sig för att lära sig att vara ensam.

459. Förbud mot att inte släppa in den som fryser.

613. Påbud om att inför döden glädjas åt vad man hunnit istället för att ängslas över vad man försakat.

De är ryggraden i "Marken", dessa påbud och förbud som sedan sipprar in i diktsamlingens alla olika texttyper. Här finns dikterna som sjunger likt lovsången, här finns missnöjda insändare i tidningen, här finns en radda ängstladdade mejl från han som flyttat till Stockholm och längtar hem, här finns dokument från byaföreningars sammankomster. Ibland breder texterna ut sig som långa prosastycken, medan andra dikter är närmast haikuliknande, som instruktionen till paltkaket:

och om nu nån undrar hur mycket salt det ska vara

så börjar jag hålla nu

och slutar nu

I den dikten, liksom i denna – "jag har då bara ettan tvåan och fyran / och nog sover man lika gott åt dom", märks både trotset och något annat som är utmärkande för Värynen, nämligen det temperament som genomsyrar "Marken". "Jag ville skriva en berättelse om jämnmod", förklarar han i Babelinslaget, och det är just detta jämnmod som är grundackordet i hans bok. Allra tydligast blir det i dikten "Femti femti":

det måste man ändå säga att nå äre dagar som allt går åt helvete och

man tänker

bara att det är nån som vill jävla med en men sen äre ju vissa dagar som är så

grym så man glömmmer helt att det har vart dåligt men jag gissar så äre väl att

det är ungefär hälften bra och hälften sämre

I det här avseendet kan man säga att "Marken" bryter mot idén om att politisk Norrlandslitteratur alltid också är indignationslitteratur, men det betyder inte att den är vare sig helt renons på vrede eller saknar maktkritiska perspektiv. Den debatt om ett självständigt Norrland som – efter Vattenfalls besked om att 40 arbetstillfällen skulle försvinna från Jokkmokk – hastigt blossade upp förra året, har redan lämnat spår i skönlitteraturen. En av dem som deltog i debatten var författaren och serieskaparen Mats Jonsson. I Expressen (17/8 2016) skriver han: "Om makten och de som bär upp den inte ens är medvetna om – eller möjligen hånskrattar åt – vreden över ekonomiska orättvisor sprungna ur sekel av kolonial exploatering finns kanske inget annat hopp än kampen för självständighet." Jonssons debattinlägg finns infogat i hans nya serieroman, "Nya Norrland" (Ordfront), en självbiografisk roman om hans uppväxats Bollstabruk; dess historia av blomstring, sönderfall och nytt hopp, och om författarens eviga slitningar mellan lojaliteten med ursprunget och det etablerade livet i Stockholm.

Idén om självständighet återfinns också hos Väyrynen, i såväl "Det provinsialistiska handlingsprogrammet" som Isovaara bysamfällighets verksamhetsberättelse. Även om man här kan ana vreden som något som rör sig på botten, riktas egentligen aldrig någon riktigt skarp udd mot centrum; kärnan är snarare ett slags pragmatisk insikt om att vi nog klarar oss lika bra utan dem. Jämnmotet igen. Här finns i stället kärleken till en plats – till marken – den som likt de flesta platser har sina bättre och sämre sidor. Och, framför allt, ett milt ointresse till svar på det kompakta ointresse centrum har för periferin: "den som aldrig är omkring ska aldrig bli saknad / och den som visar sig här ska aldrig stötas bort".

Det David Väyrynens "Marken" framför allt gör, är att förmedla den varsamhet om platsen, blicken för dess särart, som jag inledningsvis nämnde. Och han gör det utan hänsyn till vilka föreställningar om den här särarten som florerar långt där borta, i det som kallas centrum. Det är därför "Marken" samtidigt väcker en hemlängtan och känns som en hemkomst; en igenkänning och spegling av den kärlek till norra Norrlands inland och kusttrakter som inte släpper sitt grepp om mig. Det är ju, trots allt, vidderna, glesheten och mentaliteten jag dras till. I "Marken", och i markerna, får den kärleken vara i egen rätt. Med eller utan dumplings.

Therese Eriksson

Litteraturkritiker i SvD

Så kontaktar du Under strecket

Redaktör: Ludvig Hertzberg
Mejl: understrecket@svd.se
Twitter: [@Under_strecket](https://twitter.com/Under_strecket)
Facebook: [SvD Under strecket](https://www.facebook.com/SvD.Under.strecket)

Therese Eriksson